

IV. ΕΡΓΑΣΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

- 1. Εργασιακές σχέσεις στις αναδυόμενες αγορές: αντιγραφή δυτικών προτύπων και καθιέρωση νέων θεσμών;**
- 2. Συλλογικές διαπραγματεύσεις: δυνατότητες επιλογής ανάμεσα στον φιλελευθερισμό και στον παρεμβατισμό**
- 3. Οι μεταλλαγές του συνδικαλιστικού κινήματος στην Ανατολική Ευρώπη και τις Βαλκανικές χώρες**
- 4. Μετακίνηση εργαζομένων από και προς τις Βαλκανικές και Ανατολικοευρωπαϊκές χώρες**

**ΕΡΓΑΣΙΑΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΑΝΑΔΥΟΜΕΝΕΣ ΑΓΟΡΕΣ:
ΑΝΤΙΓΡΑΦΗ ΔΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΤΥΠΩΝ Ή ΚΑΘΙΕΡΩΣΗ ΝΕΩΝ
ΘΕΣΜΩΝ;**

*Θεοχάρης Παπαμάργαρης**

Κατ' αρχήν θα ήθελα να ευχαριστήσω το Κέντρο Έρευνας Δικαίου των Συναλλαγών και το Πάντειο Πανεπιστήμιο για την πρόσκληση να πάρω μέρος στις εργασίες του Συνεδρίου σας. Σπεύδω όμως να δηλώσω ότι δεν έχω καμία σχέση με τη νομική επιστήμη. Η παιδεία μου ήταν από την αρχή οικονομική. Να εξομολογηθώ ακόμη ότι δεν είχα και μεγάλη εκτίμηση στη νομική επιστήμη, μέχρις ότου στη διάρκεια της δικτατορίας των συνταγματαρχών, μ'αυτά που έγιναν εδώ στην Ελλάδα και κάποιες προσωπικές ιστορίες και συμμετοχές στον αντιδικτατορικό αγώνα, συνειδητοποίησα τη σημασία που έχει η νομική επιστήμη και αυτοί που τη διακονούν για τη λειτουργία της δημοκρατίας, για την εξασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, γι'αυτό που λέμε ευνομούμενη πολιτεία και κοινωνία.

Βέβαια, δεν θα κάνω μια θεωρητική εισήγηση γιατί η ακαδημαϊκή μου σταδιοδρομία διεκόπη βιαίως πριν από είκοσι πέντε χρόνια και δεν επανήλθα στα πανεπιστημιακά έδρανα. Αντίθετα η φορά των πραγμάτων και οι συνθήκες με οδήγησαν σε μια ενεργητική συμμετοχή στο συνδικαλιστικό κίνημα για μια δεκαπενταετία και κατά συνέπεια οι παρατηρήσεις μου είναι απόρροια κάποιων εμπειριών που βάζουν περισσότερα ζητήματα από ότι απαντάνε.

Το θέμα της σύντομης εισήγησής μου είναι, όπως είπε και ο προεδρεύων, οι εργασιακές σχέσεις στις αναδυόμενες αγορές: αντιγράφουμε τα δυτικά πρότυπα ή καθιερώνουμε νέους θεσμούς; Οι συγκλονιστικές εξελίξεις μετά το '89 στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης δημιούργησαν μια νέα πραγματικότητα στις διεθνείς σχέσεις. Ταυτόχρονα όμως δημιούργησαν την ανάγκη καθιέρωσης νέων θεσμών στη θέση εκείνων που υπήρχαν πριν το '89 στις χώρες αυτές. Η αλλαγή από το καθεστώς ελεγχόμενης οικονομίας με κεντρικό προγραμματισμό σε ένα νέο καθεστώς οικονομίας της αγοράς είχε, όπως είναι φυσικό, άμεσες συνέπειες όχι μόνο στο βιοτικό επίπεδο των εργαζομένων και των συνταξιούχων, αλλά επέβαλε και νέες ρυθμίσεις στις εργασιακές σχέσεις, στους κοινωνικούς θεσμούς και στις διαδικασίες και πρακτικές που διέπουν την αγορά εργασίας σε μια οικονομία της αγοράς. Οι αλλαγές αυτές σε πολλές περιπτώσεις

* Οικονομολόγος στην Τράπεζα της Ελλάδος τ. Υπουργός Εργασίας, πρόεδρος της ΟΤΟΕ, του Συλλόγου Υπαλλήλων της Τράπεζας της Ελλάδος και μέλος της Διοίκησης της ΓΣΕΕ.

δεν έχουν ακόμη ολοκληρωθεί. Το ερώτημα που μπαίνει για τις αγορές αυτές (και που συνήθως χαρακτηρίζουμε σαν αναδυόμενες) της Ανατολικής Ευρώπης και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης είναι αν στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων και των κοινωνικών θεσμών οι νομικές ρυθμίσεις που καθιερώνονται θα πρέπει να είναι τυφλά αντίγραφα των δυτικών προτύπων ή αντίθετα θα πρέπει να υπάρξουν νέοι θεσμοί που να λαμβάνουν υπόψη και κάποιες νέες πραγματικότητες στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις. Πιο συγκεκριμένα: με δεδομένη την αναγκαιότητα κοινωνικής προστασίας των εργαζομένων και τον αναντικατάστατο ρόλο των συνδικαλιστικών οργανώσεων στις χώρες αυτές, ποια είναι η σημασία της τεχνολογικής επανάστασης και της παγκοσμιοποίησης των οικονομικών σχέσεων που στα τελευταία τριάντα χρόνια έχει οδηγήσει την ανθρωπότητα σε ένα ριζικά νέο πλαίσιο οικονομικών λειτουργιών; Ειδικότερα, το ζήτημα της ανεργίας πως αντιμετωπίζεται στη λεγόμενη μεταβιομηχανική εποχή; Αυτή είναι μια πρώτη παρατήρηση.

Μια δεύτερη θα πρέπει να αγγίξει το ζήτημα του τι έγινε τα τελευταία είκοσι - τριάντα χρόνια στις παραγωγικές σχέσεις σε διεθνές επίπεδο. Οι τεράστιες αλλαγές στην τεχνολογία και η παγκοσμιοποίηση των συναλλαγών έχουν δημιουργήσει ένα νέο σκηνικό. Ως καθοριστικής σημασίας παράγοντας πλέον είναι η ανταγωνιστικότητα. Ότι παράγει πρέπει να πουλιέται σε τιμή και σε ποιότητα που να ανταγωνίζεται όχι μόνο μέσα στη δικιά σου τη χώρα τα προϊόντα άλλων επιχειρήσεων, αλλά και τα προϊόντα χωρών και επιχειρήσεων που μπορεί να βρίσκονται χιλιάδες μίλια μακριά από σένα. Αυτό το νέο σκηνικό που δημιουργείται μήπως αποτελεί το τέλος της ιστορίας και των ιδεολογιών; Προσωπικά δεν το πιστεύω. Σίγουρα όμως πιστεύω ότι μπαίνουμε στη λεγόμενη μεταβιομηχανική εποχή, όπου οι οικονομικές δομές που είχαν ως επίκεντρο τη βιομηχανία και το εργοστάσιο δίνουν τη θέση τους σε μια εποχή όπου οι υπηρεσίες που συνδέονται άρρηκτα με τις νέες τεχνολογίες θα συμβάλλουν κατά ποσοστό σημαντικά πιο πάνω από το 50% στο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν των χωρών και σε ένα διεθνές οικονομικό περιβάλλον χωρίς ουσιαστικά σύνορα. Είναι φανερό ότι αυτή η κατάσταση δημιουργεί την ανάγκη προσαρμογών στις ανεπτυγμένες δυτικές οικονομίες. Εκτιμείται ότι το 2000, δηλαδή μόλις σε 5 χρόνια από τώρα, το 80% των σημερινών τεχνολογιών που εφαρμόζονται στη βιομηχανία και στην οικονομική διαδικασία γενικότερα θα έχουν απαξιωθεί, θα θεωρούνται τεχνολογικά απηχαιωμένες. Προβλέπεται ακόμη ότι μέχρι το 2000 στην Ευρωπαϊκή Ένωση ο ένας στους δύο εργαζόμενους δεν θα είναι στη σημερινή του δουλειά και προσωπικά επιμένω, παρά τα όσα λέει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και οι κυβερνήσεις, ότι η ανεργία μέσα στις νέες συνθήκες θα είναι μόνιμο δομικό φαινόμενο της λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος.

Τρίτη παρατήρηση: τι σημαίνουν αυτά για την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και, πιο συγκεκριμένα, στις εργασιακές σχέσεις; Είναι φανερό, κατά την άποψή μου, ότι θα πρέπει να αποφευχθεί η τυφλή αντιγραφή με μηχανιστικό τρόπο δυτικών προτύπων που ήδη βρίσκονται υπό αναθεώρηση στις χώρες της Δύσης. Π.χ. αντί για μονιμότητα απασχόλησης, που είναι ανέφικτη πλέον στη

μεταβιομηχανική φάση του κοινωνικού συστήματος που αποκαλούμε καπιταλισμό, μήπως θα πρέπει να θεσμοθετηθεί και να μονιμοποιηθεί με την ουσιαστική και τη νομική έννοια του όρου η κοινωνική προστασία εργαζομένων και ανέργων; Αντί για προσπάθεια πλασματικής συγκράτησης της απασχόλησης μήπως θα πρέπει να καθιερωθούν μηχανισμοί κοινωνικής προστασίας ανέργων με έμφαση στην πρόωγη συνταξιοδότηση και την διευκόλυνση επανένταξης στην αγορά εργασίας; Αντί για πριμ παραγωγικότητας και καθιέρωση κινήτρων μήπως πρέπει να έχουμε άρση αντικινήτρων και καθιέρωση πρόσθετων κινήτρων για διευκόλυνση της μετακίνησης εργατικού δυναμικού γεωγραφικά και διακλαδικά; Αυτοί οι στόχοι είναι σίγουρα δύσκολοι, όπως είναι και δύσκολο το έργο των νομικών να διατυπώσουν προτάσεις σε ένα κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον που συνεχώς αλλάζει. Όμως, η αναζήτηση νέων μορφών θεσμικής παρέμβασης είναι αναγκαία και θα πρέπει να σημειωθεί ακόμη ότι ο ρόλος των νομικών είναι φυσικά με μια έννοια τεχνικός - επιστημονικός, ταυτόχρονα όμως δεν μπορεί να είναι ξεκομμένος και απομονωμένος από μια κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα μέσα στις ίδιες τις χώρες όπου λειτουργεί ο νομικός επιστήμονας. Άρα, η χρησιμότητα του νομικού επιστήμονα είναι ακριβώς να δώσει εκείνες τις θεσμικές επενδύσεις ιδεών και αντιλήψεων που επιβάλλονται από τις νέες κοινωνικές και πολιτικές πραγματικότητες.

Σε όλες αυτές τις αναζητήσεις και τα ερωτήματα που μπαίνουν είναι φανερό ότι απαντήσεις δεν δίνονται εύκολα και ελπίζω στη συζήτηση που θα ακολουθήσει αφού ακουστούν και οι εισηγήσεις των άλλων συναδέλφων ομιλητών, μέσα από τον διάλογο και την καυτή εμπειρία τη δικιά σας αλλά και τη δικιά μας, να προκύψουν κάποια θετικά συμπεράσματα. Σε ότι αφορά τη χώρα μας, την Ελλάδα, και εμείς βρισκόμαστε σε μια φάση όπου αναζητούμε προσαρμογές και αναπροσαρμογές και στις οικονομικές μας δομές, αλλά και στα θεσμικά πλαίσια που διέπουν πολλά ζητήματα κοινωνικών λειτουργιών. Εσείς, φίλοι ξένοι σύνεδροι, μπορείτε να προέρχεστε από τις χώρες του πρώην υπαρκτού σοσιαλισμού αλλά για να κατανοήσουμε την ελληνική πραγματικότητα θα πρέπει να θυμόμαστε ότι η Ελλάδα ίσως αποτελεί στην Ευρώπη την τελευταία χώρα του υπαρκτού κρατισμού και είμαστε αναγκασμένοι και εμείς μέσα σε αυτές τις αλλαγές που γίνονται να προχωρήσουμε σε προσαρμογές διασφαλίζοντας φυσικά (και εδώ είναι το κρίσιμο πολιτικό και κοινωνικό πρόβλημα) τα συμφέροντα των εργαζομένων και των απόμαχων της δουλειάς.

Κλείνοντας, θα ήθελα να πω ότι η σημασία αυτού του Συνεδρίου είναι προφανής για όλους μας. Η Ελλάδα έχει ένα ιστορικό πλαίσιο αναφοράς, ένα ιστορικό περιβάλλον, που το αποτελούν οι γεωγραφικά γειτνιάζουσες χώρες των Βαλκανίων, της Ανατολικής Ευρώπης, του Εύξεινου Πόντου, της Μεσογείου και όπου σε επίπεδο μη κυβερνητικό οι σχέσεις αυτές θα πρέπει να αναπτυχθούν προς αμοιβαίο όφελος. Αντιλαμβανόμαστε και καταλαβαίνουμε τα τεράστια προβλήματα που αντιμετωπίζετε στις χώρες σας. Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε (ίσως αυτό δίνει και το στίγμα του μεγέθους της δουλειάς που μας περιμένει) ότι μπορεί ο υπαρκτός σοσιαλισμός να κατέρρευσε, όμως ο καπιταλισμός δεν θριάμβευσε.

Γιατί, όπως πιθανόν να έλεγε και ο Καρλ Μαρξ, η υπόθεση του καπιταλισμού είναι πολύ σοβαρή για να την αφήσουμε στα χέρια αυτών που εμφανίζονται ως καπιταλιστές στις χώρες των Βαλκανίων, της Ανατολικής Ευρώπης και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.